

Олег В. Федірець¹, Ігор О. Бабаєв², Юрій А. Рябий³

АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВОГО РОЗВИТКУ

В статті розглянуто розвиток технологічного менеджменту інноваційно орієнтованого підприємства в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки підприємницької діяльності. Доведено, що Технологічний менеджмент інноваційно орієнтованого підприємства є функціональним елементом системи забезпечення його стратегічного розвитку. Його завдання полягає у забезпеченні стабільності існування інноваційно орієнтованого підприємства, а також формування перспектив його сталого розвитку в майбутньому з урахуванням безпекових факторів. У системі забезпечення економічної безпеки інноваційно орієнтованих підприємств враховуються сучасні правові та організаційно-управлінські заходи. Основна мета управління технологією полягає в її своєчасному та ефективному впровадженні задля мінімізації витрат виробництва шляхом випуску конкурентоспроможної продукції. Реалізація технологічного менеджменту потребує ефективної комунікації між виробничими та управлінськими підрозділами з метою оперативного реагування на потреби потенційних споживачів. Однією з важливих складових в процесі реалізації технологічного менеджменту є лідерство та мотивація, адже в більшості випадків колектив вважає, що впровадження інноваційних технологій спричинить значне скорочення персоналу інноваційно орієнтованого підприємства, що несе потенційну небезпеку, тому в таких випадках необхідно здійснювати своєчасну роз'яснювальну роботу та впроваджувати механізм перепідготовки спеціалістів задля того щоб інноваційні технології постійно розвивалися та підтримувалися на інноваційно орієнтованому підприємстві. Виходячи з цього, доцільним буде визначати поняття «технологічна реструктуризація підприємства» як комплексний процес управління, який полягає в індивідуальному та конструктивному оновленні виробничого потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства, що пов'язано з технологічною трансформацією виробництва та техніко-технологічних засобів на більш сучасні та інноваційно-універсальні складові виробництва. Безпековий підхід заключається в актуалізації безпекової модусно-атрибутивної характеристики технологій і технічних характеристик виробленої продукції на основі сигнаторно-імпульсивної складової Agile-менеджменту в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки підприємницької діяльності.

Ключові слова: розвиток, технологічний менеджмент, інноваційно орієнтоване підприємство, соціально-економічна безпека, підприємницька діяльність.

Табл. 11. Літ. 60

DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-275-70-89

Oleh Fedirets, Ihor Babaiev, Yurii Riabyi

ANALYSIS OF THE ECONOMIC ACTIVITY OF AGRO-FOOD ENTERPRISES AS A SOCIO-ECONOMIC MANAGEMENT SYSTEM IN THE CONDITIONS OF SAFE DEVELOPMENT

The article examines the development of technological management of an innovatively oriented enterprise in the context of ensuring social and economic security of entrepreneurial activity. It has been proven that technological management of an innovatively oriented enterprise is a

¹ Poltava State Agrarian University. Ukraine.

² Kharkiv College of Trade and Economics of State University of Trade and Economics. Ukraine.

³ National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Ukraine.

functional element of the system of ensuring its strategic development. Its main task is to ensure the stability of the existence of an innovatively oriented enterprise, as well as the formation of prospects for its sustainable development in the future, taking into account safety factors. Modern legal and organizational and management measures are taken into account in the complex system of ensuring economic security of innovatively oriented enterprises. The main goal of technology management is its timely and effective implementation in order to minimize production costs by producing competitive products. The implementation of technological management requires effective communication between production and management units in order to promptly respond to the needs of potential consumers. One of the important components in the process of implementing technological management is leadership and motivation, because in most cases the team believes that the introduction of innovative technologies will cause a significant reduction in the staff of an innovatively oriented enterprise, which carries a potential danger, so in such cases it is necessary to carry out timely explanatory work and implement a mechanism for retraining specialists so that innovative technologies are constantly developed and maintained at an innovation-oriented enterprise. Based on this, it will be appropriate to define the concept of "technological restructuring of the enterprise" as a complex management process, which consists in the individual and constructive renewal of the production potential of an innovatively oriented enterprise, which is connected with the technological transformation of production and technical and technological means to more modern and innovative universal production components. The security approach consists in updating the security modus-attributive characteristics of technologies and technical characteristics of manufactured products on the basis of the signature-impulsive component of Agile management in the context of ensuring social and economic security of business activity.

Keywords: development, technological management, innovation-oriented enterprise, socio-economic security, entrepreneurship.

Peer-reviewed, approved and placed: 18.05.2024.

Постановка проблеми. Технологічний менеджмент інноваційно орієнтованого підприємства є функціональним елементом системи забезпечення його стратегічного розвитку. Його основне завдання полягає у забезпеченні стабільності існування інноваційно орієнтованого підприємства, а також формування перспектив його сталого розвитку в майбутньому з урахуванням безпекових факторів. У комплексній системі забезпечення економічної безпеки інноваційно орієнтованих підприємств враховуються сучасні правові та організаційно-управлінські заходи. Забезпечення економічної безпеки інноваційно орієнтованого підприємства – одна із головних умов формування ефективної загальної системи безпеки. Водночас це є багатоплановим та складним управлінським завданням в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток системи технологічного менеджменту інноваційно орієнтованих підприємств в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки підприємницької діяльності є актуальним науковим завданням, вирішення якого потребує формування ґрунтового теоретичного та практичного базису.

Актуальні проблеми розвитку, зокрема безпекового, інноваційно орієнтованих підприємств відображені в наукових працях учених світової та вітчизняної наукової спільноти. Проблемаам технологічного менеджменту підприємств приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні науковці [1-20]. Але при цьому в наукових дослідженнях, що пов'язані із проблематикою

технологічного управління існує значна різноспрямованість, яка потребує систематизації наукових знань та вдосконалення категорійно-понятійного апарату. Формування ефективної системи технологічного менеджменту в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки підприємницької діяльності інноваційно орієнтованих підприємств, потребує нових підходів щодо її реалізації, що зумовило мету цього дослідження.

Мета статті – дослідити розвиток технологічного менеджменту інноваційно орієнтованого підприємства в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки підприємницької діяльності.

Основні результати дослідження. Досліджуючи розвиток економіки України, слід відмітити, що в кожному історичному періоді, в даний час також, аграрне виробництво було і залишається однією з найбільш важливих галузей. Розглядаючи його в аспекті загальноприйнятих макроекономічних показників вклад останнього в народне господарство країни залишається значним. За результатами досліджень на початок 2020 р. в зазначеній сфері працює понад 20 % працездатного населення, зосереджено 70 % земельного фонду, використовується 92 % сільськогосподарських угідь та 6 % основних засобів.

Рівень економічного розвитку сільського господарства має значний вплив на економіку країни в цілому, оскільки саме в цій сфері матеріального виробництва створюється до 19 % валової доданої вартості, а разом з харчовою промисловістю – більше 60 % загальнодержавного фонду споживання та понад 40 % додатного сальдо зовнішньоторговельного обороту України.

Значення агропродовольчої сфери у реальній економіці без перебільшення є вирішальним, що, зокрема, підтверджується у міжнародному позиціонуванні України як житниці та аграрної країни.

Таблиця 1. Показники агропродовольчої сфери сектор в економіці країни, 2000-2020 рр., %, розраховано авторами за даними [39, 42]

Показник	Рік						2020 до 2000, (+,-)
	2000	2005	2010	2015	2017	2020	
Частка агропродовольчої сфери в загальному випуску продукції (у фактичних цінах)	14,4	9,5	8,1	13,3	11,6	11,8	-2,6
Частка агропродовольчої сфери у загальному обсязі валової доданої вартості (у фактичних цінах)	16,1	10,2	10,3	14,2	13,8	14,8	-1,3
Частка основних засобів агропродовольчої сфери	10,2	6,0	1,7	1,2	4,4	4,9	-5,3
Частка найманих працівників агропродовольчої сфери	17,1	10,0	9,2	9,5	10,0	8,0	-9,1
Частка зайнятого населення	20,8	19,4	15,4	17,5	17,7	17,1	-3,7
Частка в інвестиціях в основний капітал (з 2011 р. – капітальні інвестиції)	5,0	5,4	6,1	11,0	14,3	10,0	5,0
Частка у прямих іноземних інвестиціях – сільське господарство	1,9	1,8	1,7	1,3	1,6	1,5	-0,4
- виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	17,7	0,0	4,8	5,9	6,7	6,5	-11,2

За даними таблиці 1, агропродовольча сфера є одним із лідерів економіки України, частка якої в загальному випуску продукції у фактичних цінах склала у 2020 р. 11,8 % та у загальному обсязі валової доданої вартості – 14,8 %. Спостерігається позитивна динаміка. Рівень нестабільний за роками, оскільки галузь піддається впливу некерованих природних факторів, окрім загально економічних катаклізмів.

Звертає увагу той факт, якими капітальними ресурсами досягається цей рівень. Питома вага основних засобів сільськогосподарського призначення склала в 2020 р. 4,9 % від наявних в країні основних засобів. Хоча тут відіграє роль їх недостатня облікова оцінка та переоцінка проти прийнятих загальних методів у економіці.

Незначна частка зайнятих, не більше 8,0 % загальноекономічного рівня. В аграрному секторі економіки частка зайнятого населення склала в 2020 р. 17,1%, що на 3,7 % менше, ніж у 2000 р. Пояснення двояке – як ріст технологій і менше використання людської праці, так і невраховані та приховані витрати праці.

У аграрному секторі для сторонніх та іноземних інвестицій привабливішим є сектор переробки, який залучає в 4,3 рази більше ресурсів.

Позитивна кон'юнктура світових сільськогосподарських ринків сприяла зростанню привабливості агропродовольчої сфери України для внутрішнього та зовнішнього інвестування, особливо у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів. Вони значно менші порівняно з 2000 р., але, якщо взяти до уваги показники 2005 та 2015 років, то спостерігається позитивна тенденція до зростання. Розвитку галузі заважає низька частка прямих інвестицій в основний капітал. В переважній більшості випадків основне джерело фінансування агропродовольчої сфері – самофінансування (прибуток та особисті заощадження). По даних таблиці 2 за підсумками 2020 р. сільське господарство серед секторів економіки, які здійснюють основний вклад у ВВП країни, було прибутковою галуззю.

Як бачимо з даних таблиці 2 за досліджуваний період спостерігається певне зниження показників ефективності агропродовольчої сфери, так фінансовий результат діяльності скоротився на 20399,4 млн. грн (20,0 %), кількість збиткових підприємств збільшилася на 5,8 в.п., а чистий прибуток скоротився на 20879,3 млн. грн (20,5 %).

Рівень рентабельності знизився на 16,5 в.п. і склав у 2020 році 13,9 %, також відбулося зниження кількості найманих працівників на 57,2 тис. осіб (11,4 %). Слід відмітити що поступове зниження зазначених показників відбувається на протязі всього досліджуваного періоду.

До основних причин падіння ефективності в агропродовольчій сфері можна віднести наступні:

- незбалансованість поточної структури, що спричиняє низьку продуктивність (відсутність пропорційності між галузями та в межах самих галузей);

- не ефективна державна політика (постійні зміни державних органів, що займаються регулюванням в агропродовольчій сфері, збільшення податкового навантаження, низький рівень державних програм субсидування спричинює

не ефективно використання державних коштів, низький рівень співпраці між державними органами та аграрними товаровиробниками);

Таблиця 2. Динаміка основних показників діяльності агропродовольчої сфери України, 2015-2020 рр., розраховано авторами за даними [32, 39, 42]

Показники	Роки						2020 р до 2015, %
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	101996,1	90122,1	68606,5	70770,2	90836,3	81596,7	80,0
Підприємства, які одержали прибуток до оподаткування							
у % до загальної кількості	89,0	88,4	86,8	86,8	83,5	83,2	x
фінансовий результат, млн грн	127609,0	102788,8	88986,2	93549,5	115329,8	108100,9	84,7
Підприємства, які одержали збиток до оподаткування							
у % до загальної кількості	11,0	11,6	13,2	13,2	16,5	16,8	x
фінансовий результат, млн грн	25612,9	12666,7	20379,7	22779,3	24493,5	26504,2	103,5
Чистий прибуток (збиток), млн грн	101912,2	89816,3	68276,8	70461,8	90167,0	81032,6	79,5
Підприємства, які одержали чистий прибуток							
у % до загальної кількості	88,9	88,4	86,7	86,7	83,4	83,1	x
фінансовий результат, млн грн	127525,5	102496,1	88676,3	93249,0	114666,4	107547,0	84,3
Підприємства, які одержали чистий збиток							
у % до загальної кількості	11,1	11,6	13,3	13,3	16,6	16,9	x
фінансовий результат, млн грн	25613,3	12679,8	20399,5	22787,2	24499,4	26514,4	103,5
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	30,4	25,6	16,5	14,2	16,1	13,9	x
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	43,0	33,6	23,2	18,9	19,3	19,0	x
Кількість найманих працівників, тис. осіб	500,9	513,2	489,2	479,8	461,5	443,7	88,6

- не задовільний стан транспортної, елеваторної та зрошувальної інфраструктури;

- поганий доступ до фінансових та освітніх ресурсів (особливо для малих та середніх підприємств), дефіцит робочої сили в агропродовольчій сфері через застарілу освітню базу та еміграцію кваліфікованої робочої сили;

- слабкий рівень забезпеченості матеріально-технічними ресурсами;

- низька технологічність виробництва (значна частка застарілих технічних засобів, особливо у малих та середніх підприємств, не відповідність темпів оновлення технічного обладнання до темпів розвитку виробництва);

- переважання видів продукції із низькою доданою вартістю;

- слабка диверсифікованість галузей – у тваринництві переважає птахівництво, в рослинництві багато підприємств орієнтовані на вирощування монокультур (зернові, соняшник, соя);

- погіршення кон'юнктури на світових продовольчих ринках (переважання сировини в експорті створює сильну залежність від світових трендів на зовнішніх ринках збуту);

- переважання сировини в експорті створює сильну залежність від світових трендів на зовнішніх ринках збуту;

- відсутність кооперації між дрібними виробниками та низькі фінансові можливості для капітальних інвестицій;

- ріст ризиків, пов'язаних із несприятливими погодно-кліматичними умовами, не розвинутий механізм страхування ризиків, відсутність державних механізмів компенсації втрат товаровиробникам.

Серед позитивних тенденцій для виробників сільськогосподарської продукції слід відміти зростання середніх цін на продукцію (табл. 3)

Як бачимо з даних таблиці 3 за досліджуваний період відбулося зростання середніх цін практично на всі види продукції, що виробляється в агропродовольчій сфері, за винятком яєць та вовни, на які ціни знизилися відповідно на 5,6 % за тисячу штук, та на 11,8 % за тону. Найбільше зросли ціна на картоплю – в 2,1 рази, молоко – в 2,0 рази, та на зернові та зернобобові культури – на 64,6 %.

Загальні тенденції стосовно формування рівня цін для господарств населення схожі із тими, які склалися для підприємств, але існує ряд відмінностей, які викликані масштабами виробництва та особливостями технологічних процесів. Так домогосподарства відмовилися від комерційного вирощування цукрових буряків та вівець, що зумовлено високими затратами на виробництво зазначених видів продукції, зменшення кількості підприємств, які готові приймати її на переробку, особливо малими партіями. Також слід відмітити вищі темпи росту цін на овочеву та плодово-ягідну продукцію – відповідно на 67,9 та 83,8 %. Це зумовлюється тим, що господарства населення мають змогу швидше реагувати на запити ринку, стосовно даних видів продукції, та забезпечувати задоволення «унікальних» вимог споживачів. Також важливу роль по даних видах продукції відіграє відсутність достатньої кількості сховищ у підприємств. Різниця у рівні цін на овочеву продукцію складає 8250,9 грн за тону (2,9 рази), на плодово-ягідну – 8853,0 грн за тону (96,9 %) на користь домогосподарств.

Таблиця 3. Середні ціни на продукцію сільського господарства реалізовану підприємствами та господарствами населення 2015-2020 рр, грн за 1 тону*
розраховано за даними Державної служби статистики України [33, 39]

Види продукції	Роки					2020 р. до 2015 р. %
	2015	2017	2018	2019	2020	
Підприємства						
Культури зернові та зернобобові	2912,1	3771,6	4315,0	3867,5	4794,1	164,6
Культури олійні	7531,5	9132,0	9318,3	8321,2	10852,9	144,1
Буряки цукрові фабричні	788,6	825,3	749,0	753,7	871,5	110,5
Картопля	2436,3	3296,3	3746,0	5474,7	5103,4	в 2,1 рази
Культури овочеві	3903,4	4136,1	4448,0	4497,0	4437,1	113,7
Культури плодові та ягідні	5894,5	8766,6	5054,0	6494,4	9140,2	155,1
Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	21966,2	31838,4	33331,2	32679,8	32490,6	147,9
Молоко	4347,3	7234,0	7602,4	8198,2	8839,9	в 2,0 рази
Яйця, за тис. шт	1333,2	1145,9	1600,3	1206,1	1258,6	94,4
Вовна, за т	14216,7	19833,9	23350,5	25027,3	12537,4	88,2
Господарства населення						
Культури зернові та зернобобові	2805,4	3431,3	3986,1	3702,9	4411,5	157,3
Культури олійні	6708,3	8056,8	8168,3	6737,2	9590,5	143,0
Буряки цукрові фабричні	631,6	747,9	700,0	–	–	–
Картопля	3566,6	4532,4	3563,2	9276,8	6999,2	196,2
Культури овочеві	7557,3	6913,0	8013,3	11677,0	12688,0	167,9
Культури плодові та ягідні	9790,9	13256,4	9116,4	18123,0	17993,2	183,8
Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	25345,9	33591,1	37968,6	38429,4	40142,2	158,4
Молоко	3619,9	5550,2	5995,8	6638,2	6874,5	189,9
Яйця, за тис. шт	1749,2	1999,0	2462,7	2423,1	2377,6	135,9
Вовна, за т	8021,0	19631,9	17570,6	–	–	–

* Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Протилежна ситуація складається із видами продукції по яких підприємства мають змогу сформувати великі партії продукції, та застосовують сучасні технології для забезпечення вищої якості. Так, середні ціни на молоко для підприємств вища на 1965,4 грн за тону (22,2 %), на олійні культури – на 1262,4 грн за тону (11,6 %); зернові та зернобобові культури – на 382,6 грн за тону (8,0 %).

Важливе значення для соціально-економічного розвитку має рівень зайнятості населення. Проаналізуємо в розрізі регіонів кількість найманих працівників сільськогосподарських підприємств (табл. 4).

За досліджуваний період загальна чисельність найманих працівників скоротилася на 57,2 тис. осіб (11,4 %). спостерігається скорочення кількості найманих працівників практично по всіх регіонах, за виключенням Волинської, Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей.

Таблиця 4. Кількість найманих працівників в сільськогосподарських підприємствах по регіонах 2015-2020 рр., тис. осіб, розраховано за даними Державної служби статистики України [39, 41]

Регіон	Роки					2020 р. до 2015 р., %
	2015	2017	2018	2019 ²	2020	
Україна	500,9	489,2	479,8	472,1	443,7	88,6
Вінницька	40,4	34,2	34,3	33,8	30,6	75,7
Волинська	8,2	7,7	7,2	7,8	8,8	107,3
Дніпропетровська	32,9	28,6	26,2	25,4	25,1	76,3
Донецька	17,4	15,9	15,6	15,6	15,1	86,8
Житомирська	11,6	12,4	12,2	13,5	12,7	109,5
Закарпатська	1,8	1,7	1,7	1,7	1,5	83,3
Запорізька	24,6	23,2	22,3	21,3	21,5	87,4
Івано-Франківська	4,6	5,9	5,0	5,5	5,3	115,2
Київська	40,8	38,7	38,7	38,0	34,3	84,1
Кіровоградська	26,1	26,6	25,8	25,8	25,5	97,7
Луганська	10,6	10,8	10,3	10,6	10,3	97,2
Львівська	8,6	8,1	9,7	9,5	9,2	107,0
Миколаївська	19,2	19,7	18,7	18,2	16,9	88,0
Одеська	27,2	27,6	27,5	25,2	20,8	76,5
Полтавська	44,9	43,4	38,6	37,2	34,9	77,7
Рівненська	7,1	7,2	7,0	6,8	6,2	87,3
Сумська	19,4	19,9	19,3	19,0	18,6	95,9
Тернопільська	11,3	12,8	13,1	13,1	13,0	115,0
Харківська	28,4	26,1	25,7	25,2	23,6	83,1
Херсонська	20,1	21,0	20,6	19,0	18,9	94,0
Хмельницька	22,4	21,7	21,4	20,7	19,9	88,8
Черкаська	33,1	32,9	31,5	30,4	28,4	85,8
Чернівецька	4,7	4,2	3,6	3,7	3,2	68,1
Чернігівська	25,4	26,0	25,8	25,9	25,2	99,2

Згідно даних таблиці 5 середньомісячна заробітна плата працівників в цілому по країні зросла в 2020 році порівняно з 2015 роком в 3,1 рази.

В той же час спостерігається досить не рівномірний розподіл в межах окремих областей – від 7475 грн в Запорізькій області до 14156 грн в Івано-Франківській.

Якщо в 2015 році рівень заробітної плати в агропродовольчій сфері лише на не значну частку перевищував мінімальний рівень заробітної плати, встановлений урядом, то в 2020 спостерігаємо перевищення мінімального рівня в межах країни на 94,7 %, в Івано-Франківській області номінально заробітна плата перевищувала мінімальну в 2,8 рази, в Вінницькій, Житомирській, Київській, Львівській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській – була вищою більше ніж в 2 рази. В той же час у порів'янні з іншими галузями (табл. 6) народного господарства рівень заробітної плати в агропродовольчій сфері залишається досить низьким, що впливає на процеси трудової міграції та переміщення кваліфікованої робочої сили в інші галузі.

Таблиця 5. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників в сільськогосподарських підприємствах по регіонах 2015-2020 рр., грн, розраховано за даними Державної служби статистики України [39, 42]

Регіон	Роки					2020 р. до 2015 р., %
	2015	2017	2018	2019	2020	
Україна	3140	5761	7166	8738	9734	в 3,1 рази
області						
Вінницька	3349	6201	8039	10166	10781	в 3,2 рази
Волинська	2810	5318	6234	8761	8991	в 3,2 рази
Дніпропетровська	3037	5790	6661	7324	8532	в 2,8 рази
Донецька	3280	5133	6534	8177	9588	в 2,9 рази
Житомирська	3125	5415	7048	9117	10979	в 3,5 рази
Закарпатська	2023	5429	7063	7649	9048	в 4,5 рази
Запорізька	2794	4904	5859	6972	7475	в 2,7 рази
Івано-Франківська	4358	7250	9979	12346	14156	в 3,2 рази
Київська	3727	5914	7811	9548	10330	в 2,8 рази
Кіровоградська	3033	5508	6503	7890	8903	в 2,9 рази
Луганська	3198	5427	6797	9256	9965	в 3,1 рази
Львівська	3934	7109	8925	10429	9297	в 2,3 рази
Миколаївська	2795	5167	6263	7794	8555	в 3,1 рази
Одеська	2257	4482	5417	6122	6588	в 2,9 рази
Полтавська	3366	6167	7594	9088	9894	в 2,9 рази
Рівненська	2468	4665	5945	7262	7906	в 3,2 рази
Сумська	3134	5936	7398	9259	10422	в 3,3 рази
Тернопільська	2927	6024	8371	11657	12955	в 4,4 рази
Харківська	3066	5287	6512	7812	8839	в 2,9 рази
Херсонська	2899	5520	6501	7396	8106	в 2,8 рази
Хмельницька	3226	5745	7455	8796	10012	в 3,1 рази
Черкаська	3178	5935	7913	9639	10640	в 3,3 рази
Чернівецька	2537	3929	5116	5912	7529	в 3,0 рази
Чернігівська	3292	6097	7912	9840	11109	в 3,4 рази

Як бачимо з таблиці 6 рівень заробітної плати в сільському господарстві є нижчим ніж в промисловості на 30,8 %, в торгівлі – на 15,7 %, на транспорті – 22,5 %.

Важливе значення для соціально-економічного розвитку будь-якої сфери, галузі чи суб'єкта господарювання має наявність та стан основних засобів. Наявність та динаміку основних засобів в розрізі різних галузей проаналізуємо в таблиці 7.

В цілому наявність основних засобів скоротилася за досліджуваний період на 4177931 млн грн (30,4 %), найвищі темпи скорочення спостерігаються на транспорті (87,8 %), в сільському господарстві навпаки спостерігаються найвищі темпи збільшення основних засобів – ріст склав 293192 млн. грн (в 2,8 рази).

Якщо ж говорити про частку основних засобів агропродовольчої сфери в загальній структурі, то вона складає лише 4,8 %, в той же час у зв'язку тривалим мораторієм на продаж землі сільськогосподарського призначення, вона не включена до складу основних фондів.

Таблиця 6. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності в 2015-2020 рр., грн., розраховано автором за даними [32, 39]

Галузь	Роки					2020 р. до 2015 р., %
	2015	2017	2018	2019	2020	
Сільське, лісове та рибне господарство	3309	6057	7557	8856	9757	в 2,9 рази
у т.ч. сільське господарство	3140	5761	7166	8738	9734	в 3,1 рази
Промисловість	4789	7631	9633	11788	12759	в 2,7 рази
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	4184	6756	8338	9986	10761	в 2,6 рази
Будівництво	3551	6251	7845	9356	9832	в 2,8 рази
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4692	7631	9404	10795	11286	в 2,4 рази
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	4653	7688	9860	11704	11951	в 2,7 рази
Тимчасове розміщування й організація харчування	2786	4988	5875	6730	6026	в 2,2 рази
Усього	4195	7104	8865	10497	11591	в 2,8 рази

Таблиця 7. Основні засоби за видами економічної діяльності в 2015-2020 рр., млн. грн., розраховано автором за даними [32, 39]

Галузь	Роки					2020 р. до 2015 р., %
	2014	2015	2017	2018	2019	
Сільське, лісове та рибне господарство	171392	210169	341622	407146	469383	в 2,7 рази
у т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	167283	205575	335303	399526	460475	в 2,8 рази
Промисловість	1937821	3842517	2454483	3271669	3455860	178,3
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	125745	136202	182445	207157	260718	в 2,1 рази
Будівництво	64352	62090	78704	91715	117057	181,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	125507	135378	195377	215625	304498	в 2,4 рази
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	9752902	1418312	1280369	1729587	1187183	12,2
Тимчасове розміщування й організація харчування	27276	27985	28786	30964	36209	132,8
Інші види економічної діяльності	1672867	1944906	3354564	3863294	4003996	в 2,4 рази
Усього	13752117	7641357	7733905	9610000	9574186	69,6

Зняття даного обмеження відкриває ширші можливості для інвестування в розвиток агропродовольчої сфери. Інвестування у оновлення основних засобів розглянемо у таблиці 8.

Таблиця 8. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності в 2015-2020 рр., млн. грн., розраховано автором за даними [12, 32]

Галузь	Роки					2020 р. до 2015 р., %
	2014	2015	2017	2018	2019	
Сільське, лісове та рибне господарство	30155	64243	66104	59130	50680	168,1
у т.ч. сільське господарство, мисливство та надання послуг	29310	63401	65059	58555	50189	171,2
Промисловість	87656	143300	199896	254196	180537	206,0
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	13548	18927	30213	31889	28875	в 2,1 рази
Будівництво	43464	52176	55994	62347	39615	91,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	20663	33665	51818	44174	41685	в 2,0 рази
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	18704	37944	50078	43793	34885	186,5
Тимчасове розміщування й організація харчування	1393	2134	2675	2832	1951	140,1
Інші види економічної діяльності	71081	115000	152161	157507	158864	в 2,2 рази
Усього	273116	448462	578726	623979	508217	186,1

На протязі досліджуваного періоду відбувається зростання обсягів капітальних інвестицій, так в цілому вони зросли на 235101 млн. грн (86,1 %), в сільському господарстві ріст інвестицій склав 20525 млн. грн (68,1 %), активно відбувається фінансування виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (ріс в 2,1 рази). В той же час частка капітальних інвестицій в сільське господарство та виробництво харчових продуктів залишається досить низькою – всього 10,0 та 5,7 % відповідно.

Витрати, їх склад та структуру проаналізуємо в табл. 9. Як бачимо з даних таблиці найбільшу частку у структурі собівартості займають прямі матеріальні витрати – 55,7 % у підприємствах та 57,6 % у фермерських господарствах

Серед них найбільшу вагу мають витрати на мінеральні добрива, корми, насіння та посадковий матеріал. Слід відмітити більше значення цих груп витрат у фермерських господарств, що зумовлено більшими можливостями

великих виробників укласти контракти на постачання зазначених ресурсів на більш вигідних умовах. Також слід відмітити низьку частку витрат на оплату праці та соціальні заходи (6,8 та 1,5 % у підприємствах та 6,1 і 1,4 % у фермерських господарствах) така ситуація не сприяє формуванню високого рівня мотивації працівників та зростанню продуктивності праці.

Таблиця 9. Склад та структура виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) сільського господарства в підприємствах за 2020 рік, розраховано за даними Державної служби статистики України [39]

Категорія витрат	Підприємства		У т.ч. фермерські господарства	
	млн грн	у % до підсумку /	млн грн	у % до підсумку
Прямі матеріальні витрати	245 959,8	55,7	44 138,4	57,6
у тому числі				
насіння та посадковий матеріал	35 749,1	8,1	8 076,6	10,5
корми	54 901,3	12,4	3 065,4	4,0
з них покупні	23 107,3	5,2	1 492,6	1,9
інша продукція сільського господарства	6 677,7	1,5	262,1	0,3
мінеральні добрива	60 290,1	13,7	14 805,8	19,3
пальне і мастильні матеріали	30 901,9	7,0	7 956,8	10,4
електроенергія	4 252,7	1,0	523,1	0,7
паливо й енергія	1 892,5	0,4	190,5	0,2
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	21 089,4	4,8	5 030,1	6,6
Прямі витрати на оплату праці	29 932,5	6,8	4 682,1	6,1
Інші прямі витрати	103 553,9	23,4	19 718,9	25,8
у тому числі				
відрахування на соціальні заходи	6 654,1	1,5	1 066,3	1,4
орендна плата за				
земельні частки (паї)	46 192,9	10,5	8 605,7	11,2
майнові паї	660,8	0,1	38,9	0,1
амортизація	35 969,9	8,1	7 964,7	10,4
Загальновиробничі витрати	62 083,4	14,1	8 028,0	10,5
з них оплата послуг сторонніх організацій	33 235,4	7,5	4 235,9	5,5
Всього витрат	441 529,6	100,0	76 567,4	100,0

Достатньо високим є рівень витрат суб'єктів господарювання на виплату орендної плати за користування земельними паями – на рівні 10-11 %, тому відкриття ринку землі дозволить товаровиробникам завдяки механізму купівлі-продажу регулювати рівень виробничої собівартості через скорочення витрат на орендну плату.

Динаміка зведених індексів обсягу сільськогосподарської продукції в Україні за 2016-2020 рр. наведено в табл. 10.

Таблиця 10. Зведені індекси обсягу сільськогосподарської продукції в Україні, % до попереднього року, розраховано за даними Державної служби статистики України [37, 39]

Показники	Роки					2020 р. (+,-) до 2016 р. п.п.
	2016	2017	2018	2019	2020	
Продукція сільського господарства						
Сільськогосподарські підприємства	93,4	120,8	104,0	94,9	109,8	16,4
Господарства населення	97,8	105,5	99,9	95,7	101,5	3,7
Всього господарств усіх категорій	95,5	113,3	102,2	95,2	106,1	10,6
Продукція рослинництва						
Сільськогосподарські підприємства	89,1	125,6	104,2	94,4	113,7	24,6
Господарства населення	95,5	108,4	101,9	95,4	103,9	8,4
Всього господарств усіх категорій	91,9	117,9	103,2	94,8	109,7	17,8
Продукція тваринництва						
Сільськогосподарські підприємства	107	108,1	103,5	96,4	97,8	-9,2
Господарства населення	101,7	101	96,6	96,3	97,1	-4,6
Всього господарств усіх категорій	103,9	104	99,7	96,3	97,4	-6,5

Дані таблиці 10. свідчать про те, що у 2020 р. порівняно з 2016 р. зросли індекси обсягу сільськогосподарської продукції усіх категорій господарств в Україні як в цілому по сільському господарству (на 10,6 п.п.), так і продукції рослинництва зокрема (на 17,8 п.п.). Проте, у 2020 р. порівняно з 2016 р. зменшилися індекси продукції тваринництва на 6,5 п.п.

Динаміка зведених індексів на промислову продукцію тарифи та послуги, що споживаються в сільському господарстві в Україні за 2016-2020 рр. наведено в табл. 11

На відміну від сільськогосподарської продукції, по даних табл. 11 спостерігаємо зменшення індексів по всіх видах продукції за виключенням кормів. Це свідчить про стабілізацію рівня ціна промислову продукцію та зменшення рівня інфляції порівняно із 2016-2017 роками, коли інфляційні процеси особливо гостро впливали на стан розвитку агропродовольчої сфери.

У процесі дослідження агропродовольчої сфери України як динамічної та складної соціально-економічної системи визначено, що напрямом її розвитку має бути зосередження на задоволенні внутрішніх потреб у продовольстві всіх зацікавлених сторін, що мають відношення до процесів виробництва, обміну, розподілу та реалізацією агропродовольчої продукції, при цьому рівень її якості повинен відповідати міжнародним та національним стандартам безпечності продуктів харчування, підтримувати належний рівень конкурентоспроможності на зовнішніх агропродовольчих ринків та забезпечувати національну безпеку, особливо продовольчу.

В сучасних умовах агропродовольча сфера України стала однією з найбільш важливих галузей матеріального виробництва, і враховуючи її специфічні особливості, які пов'язані з виробничими процесами та наявним потенціалом, за умов подальшої розбудови ринкових відносин виходить на передові ролі, особливо щодо формування стабільних обсягів продукції які надходять на експорт, та забезпечують валютну виручку для країни. Саме

подальший розвиток ринкової економіки формує потребу у проведенні кардинальних трансформацій, особливо що стосується удосконалення функціонування системи державного регулювання агропродовольчої сфери, адже одним із основоположних концептуальних моментів пов'язаних із реалізацією аграрної політики в Україні повинно стати забезпечення соціально-економічного розвитку, формування рівних умов для стабілізації діяльності в агропродовольчій сфері, сприяння розвитку виробництва сільськогосподарської продукції, збільшення його обсягів, підтримка просування вітчизняних товаровиробників на міжнародних ринках.

Таблиця 11. Зведені індекси цін на промислову продукцію та тарифів на послуги, що споживаються в сільському господарстві, % до попереднього року, розраховано за даними Державної служби статистики України [39]

Показники	Роки					2020 р. (+,-) до 2016 р. п.п.
	2016	2017	2018	2019	2020	
Сукупний індекс витрат на виробництво сільськогосподарської продукції	139,0	120,9	108,0	93,4	118,5	-20,5
у тому числі						
матеріально-технічні ресурси промислового походження	124,1	120,1	108,2	92,9	109,5	-14,6
з них						
трактори, сільськогосподарські машини та вантажні автомобілі	139,1	111,7	110,9	101,3	99,8	-39,3
корми промислового виробництва	149,3	116,8	119,8	93,5	157,0	7,7
мінеральні добрива та хімічні засоби захисту рослин	118,3	126,2	103,5	80,9	104,0	-14,3
нафтопродукти	98,4	124,8	99,5	104,6	94,7	-3,7
електроенергія	131,3	104,0	132,5	92,6	103,5	-27,8
паливо	136,6	128,6	117,6	71,1	119,0	-17,6
будівельні матеріали	128,0	116,1	117,3	106,5	101,8	-26,2
лісо- і пиломатеріали	128,2	111,2	107,4	91,9	120,5	-7,7
шини та гумотехнічні вироби	118,7	100,5	99,7	91,2	106,3	-12,4
матеріальні ресурси сільськогосподарського походження	188,3	111,0	103,5	85,3	144,6	-43,7
тарифи та націнки на послуги	126,3	124,3	109,9	96,0	109,6	-16,7
оплата праці	126,4	150,3	114,8	121,9	114,5	-11,9

Забезпечення збалансованого поєднання державного регулювання аграрної економіки у поєднанні економічних свобод підприємств, враховуючи передовий вітчизняний та зарубіжний досвід, забезпечення умов для подальшої інтеграції України у європейський економічний простір повинно стати пріоритетами аграрної політики держави.

Висновки. В структурі сільськогосподарських угідь зміни відбуваються внаслідок структурних змін самої агропродовольчої сфери – скорочується частка галузі тваринництва, через що частина пасовищ та сіножатей переводяться в рілля, в самій галузі тваринництва відбуваються процеси інтенсифікації, які передбачають відмову від випасання худоби, на користь її відгодівлі концентрованими кормами. В Україні найвищий в світі відсоток розораності сільськогосподарських угідь, і подальше його збільшення негативно впливає на загальний стан земельних ресурсів та потребує комплексних підходів до вирішення проблем раціонального землекористування. Скорочення сільського населення відбувається швидшими темпами і за досліджуваний період воно скоротилося на 493,1 тис. осіб (3,6 %), частка сільського населення при цьому скоротилася на 0,5 в.п. Що стосується економічно активного населення (у віці від 16 до 59 років), то його частка складає 59,8 % по відношенню до всієї чисельності, у загальній чисельності дана категорія скоротилася на 6,2 %, це досить низькі показники, які мають негативний вплив на стабільність Пенсійного фонду та рівень соціальної напруженості в країні. У сільській місцевості населення за досліджуваний період скоротилася 6,3 %, в той же час частка економічно активного зросло з 29,7 до 30,0 %. Отже, до загальних тенденцій можна віднести продовження скорочення сільського населення швидшими темпами, що свідчить про недостатній рівень соціально-економічного розвитку в сільській місцевості.

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку). За ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 1008 с.

2. Амбросов В., Маренич Т. Організаційні фактори підвищення результативності реформ. Економіка України. 2000. №3. С. 73-78.

3. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства. Економіка АПК. 2005. № 10. С. 14-19.

4. Грановська В.Г., Крикунова В.М. Організаційні трансформації аграрного бізнесу в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://eaprk.org.ua/sites/default/files/eaprk/2018/03/eaprk_2018_03_p_63_74.pdf.

5. Дієсперов В.С. Сталий сільський розвиток: проблеми становлення : монографія. Київ: ННЦ «Інст-т аграрної економіки», 2011. 216 с.

6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення». Відомості Верховної Ради України, 2020, № 20, С. 142

7. Зоря О.П. Управління розвитком аграрних підприємств в умовах інституційних трансформацій: монографія. Полтава: Видавництва ПП «Астрія», 2019. 321 с.

8. Економічна статистика/Наука, технології та інновації/Наукова та інноваційна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

9. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 рр. / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL : <http://minagro.gov.ua/system/files/2015-2020.pdf>.

10. Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки : монографія / [Шубравська О.В., Молдован Л.В., Пасхавер Б.Й. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської. Київ: НАН України, Ін-т екон. та прогнозув, 2012. 496 с.

11. Кальченко С.В., Попова Т.В., Свиноус Н.І. Організаційно-економічні засади гармонізації економічних інтересів держави та фермерських господарств в інвестиційній сфері. Агросвіт. 2020. № 3. С. 9-15.

12. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності у 2019 р. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

13. Кошкалда І.В., Трегуб О.М. Концептуальні засади гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК: міжнародний науково-виробничий журнал*. 2017. №3. С. 37-44.
14. Красноруцький О.О., Руденко С.В. Концептуальні підходи до управління економічним потенціалом аграрних підприємств. *Ukrainian Journal of Applied Economics*. 2016. №3. P. 77-84.
15. Крисак А.І., Голян В.А., Демидюк М.А. Реформування відносин власності у землекористуванні: суперечності та перспективи. *Зб. наук. праць Луцького національного технічного університету. (Серія: Економічна теорія та економічна історія)*. 2007. Вип. 4 (19). С. 4-12.
16. Кушнірук В.С. Економіко-математичне моделювання як важливий чинник розвитку агропромислового комбінунвання у садівництві. *Інноваційна економіка. Тернопіль: ТІ АПВ УААН*, 2009. № 4 (14). С. 103-108.
17. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання: монографія. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. 320 с.
18. Лозинська Т.М., Сердюк О.І., Федірець О.В., Лещина О.Г. Забезпечення сільськогосподарських підприємств Полтавської області керівниками, професіоналами, фахівцями. *Науково-виробничий журнал Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. Запоріжжя: Класичний приватний університет*, 2013. № 1 (70). С. 134–138.
19. Лозинська Т.М., Сердюк О.І., Федірець О.В., Лещина О.Г. Обґрунтування методичних підходів до визначення штатної чисельності управлінських кадрів сільськогосподарських підприємств. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр»*, 2013. Вип. 1 (40). С. 444–453.
20. Лозинська Т.М., Сердюк О.І., Федірець О.В., Лещина О.Г. Проблеми застосування чинних методичних підходів до обґрунтування чисельності працівників сільськогосподарських підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1(2) Т.3. Полтава: ПДАА*, 2012. Т. 3. С. 3–9.
21. Маркіна І.А., Федірець О.В., Корнієнко В.С. Стратегічні напрями управління розвитком маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2019. №4 (82). С. 101–106.
22. Мельник Л.Г. *Фундаментальные основы развития*. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. 288 с.
23. Могильний О. До питання про багатокладність сільського господарства. *Економіка України*. 2005. № 6. С. 59-66.
24. Особисті селянські господарства на 1 січня 2019 року / Державна служба статистики України. С. 193–194. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2019/sg/osg/osg_u/osg_0119_u.html
25. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України URL: <http://minagro.gov.ua>
26. Парламентські слухання від 23.03.2011: Земля в українській долі: ситуація у земельній сфері, законодавче забезпечення земельних відносин та практика його реалізації [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl2303111.htm.
27. Пасхавер Б.Й., Молдаван Л.В., Шубравська О.В. Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2012. №9. С. 3-9.
28. Перебийніс В.І., Федірець О.В. Використання теорії масового обслуговування для моделювання. *Економіка сьогодні: проблеми моделювання та управління: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 16–17 листопада 2017 року)*. Полтава: ПУЕТ, 2018. С. 140–143
29. Постанова Верховної Ради України «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 р. № 563-ХІІ. *Відомості Верховної УРСР (ВВР)*. 1991. № 10. С. 100.
30. Про земельну реформу: Постанова Верховної ради Української РСР від 18.12.1990 №563-ХІІ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/563-12>.
31. Прямі іноземні інвестиції в економіці України. 2019: стат. зб. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
32. Публікація документів Державної Служби Статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukrstat.org/>
33. Рослинництво України 2020. Статистичний збірник. Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. Київ: Державна служба статистики України, 2021. 183 с.
34. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання. *Економіка АПК*. 2007. №2. С. 3-7.

35. Саблук П.Т., Хомин І.П. Розвиток аграрного сектору України: фінансовий аспект. Економіка АПК. 2020. № 8. С. 45–51.
36. Сазонова Т.О., Федірець О.В. Стратегічне значення проектування інноваційної поведінки персоналу сучасної організації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. №7., Ч. 3. С. 59–63.
37. Сільське господарство і розвиток сільських районів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.Worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS>.
38. Сільське господарство України 2019. Статистичний збірник. Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. Київ: Державна служба статистики України, 2020. 230 с.
39. Сільське господарство України 2020. Статистичний збірник. Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. Київ: Державна служба статистики України, 2021. 232 с.
40. Сільське господарство України. Статистичний збірник. Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 246 с.
41. Сільське господарство України: статистичні збірники [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm
42. Статистичний щорічник України за 2016 рік / Державна служба статистики України; за ред. І.Є. Вернера. Київ : 2017. 611 с.
43. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
44. Тваринництво України 2020. Статистичний збірник. Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. Київ: Державна служба статистики України, 2021. 160 с.
45. Титова Н. Землі як об'єкт правового регулювання. Право України. 1998. № 4. С. 10–11.
46. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3.08.1999 № 1529/99 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1083.6562.0>.
47. Українська радянська енциклопедія / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: І. К. Білодід та ін. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1964. Т. 16. 632 с.
48. Федірець О. В. Оцінювання організаційної ефективності в процесі стратегічного управління. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1 (10). Полтава : ПДАА. 2015. С. 287–295.
49. Федірець О. В. Управління витратами в сільськогосподарських підприємствах. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Трансформація наукової парадигми в аграрному секторі економіки (30-31 жовтня 2012 року, м. Полтава). Полтава : РВВ ПДАА, 2012. С. 36–38.
50. Федірець О.В. Зміст системи управління витратами в сільськогосподарських підприємствах. Матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції Управління людськими ресурсами в постіндустріальному суспільстві: глобальні виклики та перспективи розвитку (29 жовтня 2013 року, м. Полтава). Полтава : РВВ ПДАА, 2013. С. 133–137.
51. Федірець О.В. Особливості управління витратами в сільськогосподарських підприємствах. Матеріали Конференція професорсько-викладацького складу за результатами науково-дослідної роботи у 2013 році (15-16 травня 2015 року м. Полтава). Полтава: РВВ ПДАА, 2014. С. 196–198.
52. Федірець О.В. Удосконалення транспортного забезпечення як чинник підвищення ефективності аграрних підприємств. Збірник наукових праць та тез наукових доповідей за Матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові розробки, передові технології, інновації» 06-08 жовтня 2020. Prague: Nemo s. r. o., 2020. С.146–150.
53. Федірець О.В., Зось-Кіур М.В., Рібейро Рамос О.О., Ястреба М.М Менеджмент енергетичної ефективності виробництва: екологічний імператив, імператив людського чинника, пріоритет економічної оцінки Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки». 2020. Випуск 4. С. 86–95.
54. Федірець О.В., Помаз О.М. Стан та перспективи розвитку матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва. Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики: кол. монографія. Полтава, 2017. С.145–152. (0,45/0,23 друк. арк).
55. Юрчишин В. Аграрні перетворення в Україні. Небезальтернативний погляд на проблему. К.: ДОП ІАЕ УААН, 1999. 68 с.
56. Agricultural, forestry and fishery statistics. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2020. 230 p.
57. Economy rankings: official site of the World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/home>

58. Fedirets O., Voronko-Nevidnycha T., Korduban M. Formation of the optimal production strategy of an agricultural enterprise Management of the 21st century: globalization challenges. collective monograph in edition I. Markina (issue 3). Prague, Nemoros s.r.o. 2020. P. 200–207.

59. Food and Agricultural Organization of United Nations. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#home>

60. Halytskyi O., Polenkova M., Fedirets O., Brezhnieva-Yermolenko O., Hanzuk S. Mathematical risk assessment model for biodiesel production projects in Ukraine agriculture. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2021. 2(37), 280–286.

1. Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku). Za red. M.V. Prysiazhniuka, M.V. Zubtsia, P.T. Sabluka, V.Ia. Mesel-Veseliaka, M.M. Fedorova. K.: NNTs IAE, 2011. 1008 s.

2. Ambrosov V., Marenych T. Orhanizatsiini faktory pidvyshchennia rezultatyvnosti reform. Ekonomika Ukrainy. 2000. №3. S. 73–78.

3. Ambrosov V.Ia., Marenych T.H. Naukovi polozhennia udoskonalennia ekonomichnoho i hospodarskoho mekhanizmv rozvytku silskoho hospodarstva. Ekonomika APK. 2005. № 10. S. 14–19.

4. Hranovska V.H., Krykunova V.M. Orhanizatsiini transformatsii ahrarnoho biznesu v Ukraini. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2018/03/eapk_2018_03_p_63_74.pdf.

5. Diiesperov V.S. Stalyi silskyi rozvytok: problemy stanovlennia : monohrafiia. Kyi: NNTs «Inst-t ahrarnoi ekonomiky», 2011. 216 s.

6. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo umov obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia». Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2020, № 20, S. 142

7. Zoria O.P. Upravlinnia rozvytkom ahrarnykh pidpriemstv v umovakh instytutsiinykh transformatsii: monohrafiia. Poltava: Vydavnytstva PP «Astraiia», 2019. 321 s.

8. Ekonomichna statystyka/Nauka, tekhnolohii ta innovatsii/Naukova ta innovatsiina diialnist [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

9. Iedyna kompleksna stratehiia ta plan dii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na 2015–2020 rr. / Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. URL : <http://minagro.gov.ua/system/files/2015-2020.pdf>.

10. Innovatsiini transformatsii ahrarnoho sektora ekonomiky : monohrafiia / [Shubravska O.V., Moldovan L.V., Paskhaver B.I. ta in.]; za red. d-ra ekon. nauk O.V. Shubravskoi. Kyiv: NAN Ukrainy, Int-t ekon. ta prohnozuv, 2012. 496 s.

11. Kalchenko S.V., Popova T.V., Svyynov N.I. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady harmonizatsii ekonomichnykh interesiv derzhavy ta fermerskykh hospodarstv v investytsiinii sferi. Ahrosvit. 2020. № 3. S. 9–15.

12. Kapitalni investytsii za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2019 r. / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 05.12.2020).

13. Koshkalda I.V., Trehub O.M. Kontseptualni zasady harmonizatsii haluzevoi struktury silskohospodarskykh pidpriemstv. Ekonomika APK: mizhnarodnyi naukovo-vyrobnychyi zhurnal. 2017. №3. S. 37–44.

14. Krasnorutskyi O.O., Rudenko S.V. Kontseptualni pidkhody do upravlinnia ekonomichnym potentsialom ahrarnykh pidpriemstv. Ukrainian Journal of Applied Economics. 2016. №3. R. 77–84.

15. Krysak A.I., Holian V.A., Demydiuk M.A. Reformuvannia vidnosyn vlasnosti u zemlekorystuvanni: superechnosti ta perspektyvy. Zb. nauk. prats Lutskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. (Seriia: Ekonomichna teoriia ta ekonomichna istoriia). 2007. Vyp. 4 (19). S. 4–12.

16. Kushniruk V.S. Ekonomiko-matematychni modeliuvannia yak vazhlyvyi chynnyk rozvytku ahropromysloвого kombinuvannia u sadivnytstvi. Innovatsiina ekonomika. Ternopil: TI APV UAAAN, 2009. № 4 (14). S. 103–108.

17. Latynin M.A. Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy: mekhanizm derzhavnogo rehuliuвання: monohrafiia. Kh.: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr», 2006. 320 s.

18. Lozynska T.M., Serdiuk O.I., Fedirets O.V., Leshchyna O.H. Zabezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv Poltavskoi oblasti kerivnykamy, profesionalamy, fakhivtsiamy. Naukovo-vyrobnychyi zhurnal Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpriiemnytstvo. Zaporizhzhia: Klasychnyi pryvatnyi universytet, 2013. № 1 (70). S. 134–138.

19. Lozynska T.M., Serdiuk O.I., Fedirets O.V., Leshchyna O.H. Obgruntuvannia metodychnykh pidkhodiv do vyznachennia shtatnoi chyselnosti upravlinskykh kadriv silskohospodarskykh pidpriemstv.

Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. pr. Kh.: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr», 2013. Vyp. 1 (40). S. 444–453.

20. Lozynska T.M., Serdiuk O.I., Fedirets O.V., Leshchyna O.H. Problemy zastosuvannya chynnykh metodychnykh pidkhdov do obruntuuvannya chyselnosti prachyvnykiv silskohospodarskykh pidpryemstv. Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi aharnoi akademii. Vyp. 1(2) T.3. Poltava: PDAA, 2012. T. 3. S. 3–9.

21. Markina I.A., Fedirets O.V., Korniienko V.S. Stratehichni napriamy upravlinnia rozvytkom marketynhovoї diialnosti silskohospodarskykh pidpryemstv. Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarynoho universytetu. Serii «Ekonomika i menedzhment». 2019. №4 (82). S. 101–106.

22. Melnyk L.H. Fundamentalnye osnovy razvytyia. Sumy: YTD «Unyversytetskaia knyha», 2003. 288 s.

23. Mohylnyi O. Do pytannia pro bahatoukladnist silskoho hospodarstva. Ekonomika Ukrainy. 2005. № 6. S. 59–66.

24. Osobysti selianski hospodarstva na 1 sichnia 2019 roku / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. S. 193–194. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2019/sg/osg/osg_u/osg_0119_u.html

25. Ofitsiinyi sait Ministerstva ahrarynoї polityky ta prodovolstva Ukrainy URL: <http://minagro.gov.ua>

26. Parlamentski slukhannia vid 23.03.2011: Zemlia v ukrainskii doli: situatsiia u zemelnii sferi, zakonodavche zabezpechennia zemelnykh vidnosyn ta praktyka yoho realizatsii [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl2303111.htm.

27. Pashkaver B.I., Moldavan L.V., Shubravska O.V. Osnovni problemy rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva. Ekonomika APK. 2012. №9. S. 3–9.

28. Perebyinis V.I., Fedirets O.V. Vykorystannia teorii masovoho obsluhovuvannia dlia modeliuvannia. Ekonomika sohodni: problemy modeliuvannia ta upravlinnia: materialy VII Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi internet-konferentsii (m. Poltava, 16–17 lystopada 2017 roku). Poltava: PUET, 2018. S. 140–143

29. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro zemlnu reformu» vid 18 hrudnia 1990 r. № 563-XII. Vidomosti Verkhovnoi URSR (VVR). 1991. № 10. S. 100.

30. Pro zemlnu reformu: Postanova Verkhovnoi rady Ukrainskoi RSR vid 18.12.1990 №563-XII [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/go/563-12>.

31. Priami inozemni investytsii v ekonomitsi Ukrainy. 2019: stat. zb. / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 01.12.2020).

32. Publikatsiia dokumentiv Derzhavnoi Sluzhby Statystyky Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://ukrstat.org/>

33. Roslynnnytstvo Ukrainy 2020. Statystychnyi zbirnyk. Vidpovidalnyi za vypusk O.M. Prokopenko. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2021. 183 s.

34. Sabluk P.T. Ekonomichni mekhanizm APK u rynkovii systemi hospodariuvannia. Ekonomika APK. 2007. №2. S. 3–7.

35. Sabluk P.T., Khomyn I.P. Rozvytok ahrarynoho sektoru Ukrainy: finansovyi aspekt. Ekonomika APK. 2020. № 8. S. 45–51.

36. Sazonova T.O., Fedirets O.V. Stratehichne znachennia proektuvannia innovatsiinoї povedinky personalu suchasnoi orhanizatsii. Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. 2016. №7., Ch. 3. S. 59–63.

37. Silske hospodarstvo i rozvytok silskykh raioniv. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS>.

38. Silske hospodarstvo Ukrainy 2019. Statystychnyi zbirnyk. Vidpovidalnyi za vypusk O.M. Prokopenko. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2020. 230 s.

39. Silske hospodarstvo Ukrainy 2020. Statystychnyi zbirnyk. Vidpovidalnyi za vypusk O.M. Prokopenko. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2021. 232 s.

40. Silske hospodarstvo Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk. Vidpovidalnyi za vypusk O.M. Prokopenko. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2017. 246 s.

41. Silske hospodarstvo Ukrainy: statystychni zbirnyky [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm

42. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2016 rik / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; za red. I.Ie. Vernera. Kyiv : 2017. 611 s.

43. Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku / za red. Yu.O. Lupenka, V.Ia. Mesel-Veseliaka. Kyiv : NNTs «IAE», 2012. 182 s.

44. Tvarynnnytstvo Ukrainy 2020. Statystychnyi zbirnyk. Vidpovidalnyi za vypusk O.M. Prokopenko. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2021. 160 s.

45. Tytova N. Zemli yak ob'iekt pravovoho rehuliuвання. Pravo Ukrainy. 1998. № 4. S. 10-11.
46. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro nevidkladni zakhody shchodo pryskorennia reformuvannia ahrarnoho sektora ekonomiky» vid 3.08.1999 № 1529/99 [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1083.6562.0>.
47. Ukrainska radianska entsyklopediia / hol. red. M. P. Bazhan; redkol.: I. K. Bilodid ta in. Kyiv: Holov. red. URE, 1964. T. 16. 632 s.
48. Fedirets O. V. Otsiniuvannia orhanizatsiinoi efektyvnosti v protsesi stratehichnogo upravlinnia. Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Vyp. 1 (10). Poltava : PDAA. 2015. S. 287–295.
49. Fedirets O. V. Upravlinnia vytratamy v silskohospodarskykh pidpriemstvakh. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii Transformatsiia naukovoï paradyhmy v ahrarnomu sektori ekonomiky (30-31 zhovtnia 2012 roku, m. Poltava). Poltava : RVV PDAA, 2012. S. 36–38.
50. Fedirets O.V. Zmist systemy upravlinnia vytratamy v silskohospodarskykh pidpriemstvakh. Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii Upravlinnia liudskymy resursamy v postindustrialnomu suspilstvi: hlobalni vyklyky ta perspektyvy rozvytku (29 zhovtnia 2013 roku, m. Poltava). Poltava : RVV PDAA, 2013. S. 133–137.
51. Fedirets O.V. Osoblyvosti upravlinnia vytratamy v silskohospodarskykh pidpriemstvakh. Materialy Konferentsiia profesorsko-vykladatskoho skladu za rezultatsy naukovo-doslidnoi roboty u 2013 rotsi (15-16 travnia 2015 roku m. Poltava). Poltava: RVV PDAA, 2014. S. 196–198.
52. Fedirets O.V. Udoskonalennia transportnogo zabezpechennia yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti ahrarnykh pidpriemstv. Zbirnyk naukovykh prats ta tez naukovykh dopovidei za Materialamy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Naukovi rozrobky, peredovi tekhnologii, innovatsii» 06-08 zhovtnia 2020. Prague: Nemoros s. r. o., 2020. S.146–150.
53. Fedirets O.V., Zos-Kior M.V., Ribeiro Ramos O.O., Yastreba M.M Menedzhment enerhetychnoi efektyvnosti vyrobnytstva: ekolohichni imperatyv, imperatyv liudskoho chynnyka, priorytet ekonomichnoi otsinky Visnyk Cherkaskoho natsionalnogo universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Serii «Ekonomichni nauky». 2020. Vypusk 4. S. 86–95.
54. Fedirets O.V., Pomaz O.M. Stan ta perspektyvy rozvytku materialno-tekhnichnogo zabezpechennia ahrarnoho vyrobnytstva. Menedzhment KhKhI stolittia: hlobalizatsiini vyklyky: kol. monohrafiia. Poltava, 2017. S.145–152. (0,45/0,23 druk. ark).
55. Iurchyshyn V. Ahrarni peretvorennia v Ukraini. Nebezalternatyvnyi pohliad na problemu. K.: DOP IAE UAAN, 1999. 68 s.
56. Agricultural, forestry and fishery statistics. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2020. 230 p.
57. Economy rankings: official site of the World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/home>.
58. Fedirets O., Voronko-Nevidnycha T., Korduban M. Formation of the optimal production strategy of an agricultural enterprise Management of the 21st century: globalization challenges. collective monograph in edition I. Markina (issue 3). Prague, Nemoros s.r.o. 2020. P. 200–207.
59. Food and Agricultural Organization of United Nations. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#home>
60. Halytskyi O., Polenkova M., Fedirets O., Brezhnieva-Yermolenko O., Hanzuk S. Mathematical risk assessment model for biodiesel production projects in Ukraine agriculture. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2021. 2(37), 280–286.